

OSÄKRA OCH TILLFÄLLIGA SYSSELSÄTTNINGSFORMER OCH OHÄLSA I CORONAKRISENS SPÅR

Under pandemin har många med osäkra och tillfälliga anställningar inom hotell och restaurang, resebranschen och kultursektorn blivit av med sina arbeten. Samtidigt ökar omsättningen i dagligvaruhandel, e-handel och hemleveranser där visstidsanställningar, arbete i bemanningsbolag och gig-jobb är vanliga. Tidigare forskning visar att både arbetslöshet och otrygga anställningar är förknippat med försämrad hälsa, ett problem som behöver förebyggas både nu och på lång sikt.

Författare: Theo Bodin, forskare i arbets- och miljömedicin vid Karolinska institutet

Huvudbudskap

- Erfarenheter från tidigare kriser talar för att den mentala ohälsan blir ett växande problem under och efter coronapandemin. Oro för den egna ekonomin och upplevd anställningsotrygghet är en del av förklaringen.
- Det är viktigt att socialförsäkringar och a-kassa fungerar även för personer med olika typer av osäkra och tillfälliga arbeten (atypiska sysselsättningsformer). Valfungerande och generösa försäkringar mot inkomstbortfall som även skyddar de med svagast ställning på arbetsmarknaden är en viktig insats för att motverka otrygghet och ohälsa under och efter pandemin.
- I den strukturomvandling som nu följer talar mycket för att olika atypiska sysselsättningsformer kommer att öka. Kunskapen om hälsorisker är bristfälliga och arbetsmiljöansvaret är ofta oklart. Därför är det viktigt att ta tag i frågor som rör arbetsmiljö och hälsa för denna del av arbetskraften.

VILKEN KUNSKAP FINNS?

Enligt Arbetsmarknadspolitiska rådets definition är personer med atypisk sysselsättning de som antingen inte omfattas av ett kollektivavtal, har en tidsbegränsad anställning, är anställda vid ett bemanningsföretag, är egenföretagare, har flera jobb eller arbetar i den informella sektorn. Ungefär en tredjedel av den svenska arbetskraften uppfyller något av dessa kriterier.

Trots flera decennier av forskning på tillfälliga anställningar är kunskapsläget om kopplingen till hälsa svagt. Det finns många studier som visar på jämförbara hälsoeffekter mellan osäkra anställningar och arbetslöshet. Å andra sidan känner alla med atypiska sysselsättningsformer sig inte otrygga, och visstidsanställningar i allmänhet är inte tydligt kopplat till varken mental ohälsa eller olycksfall jämfört med tillsvidareanställningar.

De motstridiga resultaten beror delvis på att det i gruppen visstidsanställda återfinns personer med årslånga vikariat och projektuppdrag såväl som personer vars anställningar endast varar enstaka dagar. Dessutom finns många andra sysselsättningsformer som faller utanför denna ram, till exempel egenanställningar, frilansare och giggare. För att förstå vilka anställningsvillkor som kan påverka hälsan negativt har det inom folkhälsoforskningen växt fram två dominerande och delvis överlappande spår som försöker hantera frågan på ett mer nyanserat sätt; att fokusera på atypiska respektive prekära anställningar.

Prekära anställningar är ett begrepp som väger samman bristande villkor inom flera aspekter; anställningstrygghet, inkomst, rättigheter och skydd mot exploatering.

Den långsiktiga trenden i Sverige är relativt entydig. De allra flesta är anställda tillsvidare och har en arbetsgivare.

Andelen visstidsanställda ligger ganska stabilt, men inom denna grupp har det skett en förskjutning mot kortare anställningar. Bemanningen har ökat kraftigt de senaste decennierna. Vad det gäller prekära anställningar ser vi i vår forskning en stabil ökning på någon procent per år sedan slutet på 1990-talet, framförallt hos män. Kopplingen mellan prekära anställningsvillkor (där flera aspekter vägs in samtidigt) och hälsa är starkare än för enskilda aspekter av atypiska sysselsättningsformer, där resultaten går isär.

HUR KAN KUNSKAPEN ANVÄNDAS?

Enligt SCB har främst hotell och restaurang, resebranschen och kultursektorn sett fallande omsättning under pandemin, i vissa fall mer än en halvering jämfört med tidigare år. I dessa branscher var osäkra anställningar vanliga och många frilansare, vid-behovsanställda och säsonganställda har förlorat jobbet och går en osäker framtid till mötes. Samtidigt växer dagligvaruhandel, e-handel och hemleveranser. Där är deltidanställningar, allmän visstid, arbete genom bemanningsbolag, gig-jobb och andra atypiska sysselsättningsformer en växande andel. Mycket talar också för att sådana anställningar kommer få än större betydelse i den strukturomvandling som följer i krisens spår.

Kunskapen om hur anställningsvillkor och anställningar påverkar hälsan har betydelse både för arbetsmarknadens parter och politiker. Dessutom pågår förändringar av arbetsrätten genom partsförhandlingar och lagstiftning, samtidigt som det sker en reformering av Arbetsförmedlingen och a-kassan. Fortfarande är stora delar av det svenska socialförsäkringssystemet och den svenska modellen anpassat efter en arbetsmarknad där anställda och arbetsgivare har en långvarig och tydlig relation och där både fack och arbetsgivare har starka centralorganisationer. Men när arbetslivet förändras i snabb takt i och med globala trender, IT-utveckling och återkommande kriser får det som effekt att vissa grupper på arbetsmarknaden riskerar att hamna utanför trygghetssystemen.

Coronapandemin har visat på vissa brister i socialförsäkringar, a-kassa och omställningsstöd som skulle kunna åtgärdas för att inkludera personer med atypiska sysselsättningsformer, något som International Labour Organization (ILO) och Jämlikhetskommissionen uppmärksammat tidigare. Detta är viktigt för hur denna grupp ska kunna leva goda och hälsosamma liv.

UTMANINGAR OCH KUNSKAPSBEHOV

Förhållandet mellan atypiska samt prekära anställningar och ohälsa är komplicerat att undersöka eftersom redan sjuka personer har större risk att hamna i sådana anställningar. Vidare är mekanismerna för hur anställningsvillkor påverkar arbetstagarnas hälsa till stor del outforskade, även om tre huvudsakliga vägar föreslagits. För det första har personer med atypiska/prekära anställningar ofta sämre arbetsmiljö och utsätts för fler risker i arbetet. För det andra begränsar de osäkra anställningsvillkoren arbetstagarens kontroll över det egna arbetslivets och privatlivets utveckling vilket skapar stress. För det tredje leder en låg och osäker

inkomst till en påverkan på sociala faktorer som påverkar hälsa och hälsorelaterade beteenden, till exempel familjebildning och etablering på bostadsmarknaden. Det behövs fler och större longitudinella studier som omfattar alla delar av arbetsmarknaden för att klarlägga sambanden mellan anställningsvillkor och hälsa.

Även om det saknas en del kunskap på området är det angeläget att lyfta fram potentiella risker med atypiska och prekära anställningsvillkor när olika intressen ska balanseras i utformning av arbetsrätt och trygghetssystem. Detta gäller både på kort sikt under pandemin och på lång sikt för att uppnå de globala hållbarhetsmålen om anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt.

Läs mer

Rönblad T, Grönholm E, Jonsson J, Koranyi I, Orellana C, Kreshpaj B, et al. *Precarious employment and mental health: a systematic review and meta-analysis of longitudinal studies*. *Scand J Work Environ Health*. 2019 Sep;45(5):429-43.

Virtanen M, Kivimäki M, Joensuu M, Virtanen P, Elovainio M, Vahtera J. *Temporary employment and health: a review*. *Int J Epidemiol*. 2005 Jun;34(3):610-22.

International Labour Organization. (2016). *Non standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects*.

Kim, T. J., & von Dem Knesebeck, O. (2015). *Is an insecure job better for health than having no job at all? A systematic review of studies investigating the health-related risks of both job insecurity and unemployment*. *BMC public health*, 15(1), 1-9.

Calmfors, Lars, Simon Ek, Ann-Sofie Kolm, Tuomas Pekkarinen och Per Skedinger (2018), *Arbetsmarknadsekonomisk rapport - Olika vägar till jobb*. Stockholm: Arbetsmarknadsekonomiska rådet.

Forte Fokus är en serie skrifter där forskare på uppdrag av Forte sammanfattar sin forskning med koppling till coronapandemin. Även om den innebär nya utmaningar för samhället kan existerande kunskaper ge en uppfattning om förväntade effekter och problem. Forskarna ansvarar för urval och presentation av forskningen i Forte Fokus. FEBRUARI 2021